

cali usmeni stih jer nam to upravo priroda ove publikacije omogućuje. Međutim, kao što je već upozoreno, knjiga *Hrvatska versifikacija* prati hrvatski stih u svome, povijesnome slijedu i daje cjelovit prikaz njegova razvoja. To je sustavno i teoretski promišljeno djelo koje iznosi vrijedna iskustva pjesnika, prevodioca i znanstvenog radnika Ivana Slamniga.

Tanja Perić-Polonijo

Leopold Kretzenbacher, Schutz- und Bittgebärden der Gottesmutter, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch historische Klasse, Sitzungsberichte, Jahrgang 1981, Heft 3, München 1981, 112 str. + 14 tabli.

Kako sam naslov, a pogotovo podnaslov kaže, radi se o preduvjetima, pojavi i trajanju srednjovjekovnih ikonografskih prikaza Bogorodičine zaštite i zagovora te o njihovoj prisutnosti u vrhunskoj umjetnosti, legendama i pučkom vjerovanju.

Poznati minhenski povjesničar tradicijske kulture, porijeklom iz Štajerske, koji se posebno bavi ikonografijom, s izvanrednom akribijom i bogato dokumentirano analizira jedan u srednjem vijeku posebno raširen ikonografski motiv, prikaz zaštite i zagovora ljudi koje pred gnjevom Boga suca vrše Krist i posebno Bogorodica. Povijesni preduvjet učestalosti tog motiva jest kolektivno traženje sigurnosti i zaštite u veoma nesigurnim vremenima kasnog srednjeg vijeka, kada Evropu razdiru unutrašnji politički nemiri, društvena i gospodarska nesigurnost, prijeti joj Turska opasnost, a tome se često pridružuju elementarne nepogode i pomorne epidemije.

U prvom poglavlju (str. 7—13), koje nosi naslov *Ovozemaljske nevolje, izvanzemaljski strah i likovni prikazi nade za srednjovjekovnog čovjeka*, autor govori o značenju slika i nadanjima koja su bespo-

moćni ljudi srednjeg vijeka polagali u slike. U duhovnim i društvenim nemirima 13. stoljeća, u doba borbi između cara i pape, križarskih ratova, siromaštva i epidemija, kad izgleda za spas nema niotkud, slike nebesnika su često bile jedina utočišta i jedina nada.

U drugom, najopširnijem poglavlju (str. 13—41), pod naslovom *Tri štajerske »Mantelmadone« i njihov duhovni izvor*, obrađuje jedan od najraširenijih motiva nebeske zaštite, tzv. »Schutzmantelmadonnu«, »Bogorodicu zaštitnicu«. Analizirajući tri takva prikaza (iz Frauenberga kraj Admonta, Ptujске gore u Sloveniji i katedrale u Gracu), govori o nastanku tog ikonografskog tipa Bogorodice (Bogorodica svojim plaštem zakriljuje velik broj sitnih ljudskih likova) i o njegovu društvenom značenju, tj. traženju sigurnosti za ugroženu ljudsku egzistenciju. Opširno navodi brojne srednjovjekovne literarne izvore, teološke i propovjedničke, koji su utjecali na oblikovanje tog ikonografskog motiva i na njegov likovni razvoj, od jednostavnih do veoma zamršenih. Od tih triju prikaza društveno je najzanimljivija velika fresko slika u katedrali u Gracu, nastala 1480. g., nakon što se Grac riješio triju velikih zala, Turaka, kuge i skakavaca, koja su prikazana u donjem dijelu slike, dok je u gornjem dijelu prikazan posljednji sud, na kojem je Trojstvo prikazano kao tri potpuno jednake »ljudske« osobe koje sude svijetu, a Bogorodica plaštem zaklanja ljude i Trojstvu pokazuje svoje grudi.

U trećem poglavlju (str. 42—59), (*Motivu*) »*Ostentatio vulnerum Christi*« (*Kristovo pokazivanje rana*) egzegeti i slikovni pripovjedači pridodaju *Marijino pokazivanje grudi*, autor polazeći od formulacije pučkog propovjednika 13. stoljeća sv. Lambrechtera da »Sin ne može ništa odbiti majci koja od njega nešto traži jer mu ona pokazuje svoje grudi kojima ga je dojila«, opširno i detaljno obrazlaže pojavu i izvore ikonografskog motiva kako Krist,

zagovarajući pred Bogom ocem ljude, pokazuje rane kojima ih je otkupio (ostentatio vulnerum). Na taj se motiv kasnije nadovezuje drugi, analogni, kako Marija, zagovarajući ljude pred Kristom, pokazuje grudi kojima ga je dojila. Arhetipove za to, koji su u minijaturama 14. stoljeća i likovno potvrđeni, pronalazi u rimskoj antici, odnosno u *Bibliji*. Kao arhetip za ostentatio vulnerum navodi se Rimljanin Antipater, koji Juliju Cezaru pokazuje ožiljke rana koje je zadobio u obrani domovine, a za pokazivanje grudi primjer je starozavjetna heroina Estera, koja zagovara svoj narod kod kralja Ahasfera (Est 7, 2—4).

Iduće poglavlje (str. 59—66), koje nosi naslov *Antika i srednjovjekovne geste pokazivanja grudi kao tužbalica, zagovor ili zaklinjanje*, nadovezuje se na prethodno te dalje razrađuje antičke i srednjovjekovne pojave i oblike tog motiva, nalazeći mu »predloške« u *Ilijadi* (XXII, 79ss), gdje majka preklinje Hektora pred njegov odlazak u sudbonosnu bitku pokazujući mu svoje grudi, zatim u *Evandjelju* (Lk 11, 27), gdje neka žena uzvikuje Kristu: »Blažena utroba koja te nosila i prsa koja su te dojila«. Niže nadalje primjere iz Ovidijevih *Metamorfoza* (10, 381 ss), *Seneke*, te niza crkvenih otaca koji u srednjem vijeku homiletski i propovjednički razrađuju tu temu, koja je ponekad tek tužbalica, ponekad zagovor, a ponekad zaklinjanje, ili se pak to troje isprepleće.

U narednom poglavlju (str. 67—82), *Motivu »Tribunal misericordiae« (Sudište milosti) u 15. i 16. stoljeću pridružuju se značajni novi motivi koji su dugo djelotvorni*, autor iznosi brojne primjere slikarstva iz doba renesanse i baroka gdje su teme »pokazivanje rana« i »pokazivanje grudi« uklopljene u ikonografsku temu »Sudišta milosti«, gdje se pred Ocem sucem kao zagovornici čovječanstva javljaju Krist i Bogorodica, nekad u paralelnom, a nekad u subordiniranom stavu zagovora.

U poglavlju »*Lac Mariae*« i »*Bogorodičino mlijeko*« — *pomama za relikvijama i prikazi* (str. 83—98) govori se o pretjeranostima u upotrebi tog motiva zaštite, koje su često na granici neukusa (»dojenje sv. Bernarda«, gašenje vatre u čistilištu, gašenje požara Bogorodičnim mlijekom itd.). Ta pretjerivanje idu dotle da su još u 16. stoljeću kolale relikvije navodnog Bogorodičina mlijeka, a njihov je kult trajao još u 18. stoljeću.

U kratkom zaključnom poglavlju (str. 98—105), koje nosi dugačak naslov *Dugo trajanje srednjovjekovnog predloška Marijina pokazivanja grudi i moći zaštite »majke svih ljudi« ogleđaju se u životopisima svetaca i likovnoj umjetnosti, u pjesništvu i govorništvu*, navode se primjeri kako još do u kasni barok traje tradicija humaniziranja motiva »pokazivanja grudi« i Marijina dojenja, osobito u propovjedništvu i pjesništvu. Među ostalim autor citira (na slovenskom) zbirku propovijedi slovenskog kapucina Rogerija Ljubljanskog *Palmarium empyreum seu conciones...* iz 1743. g., koji navodi mističnu viziju sv. Bernarda, gdje ga najprije zove Krist da pije iz njegova srca, a zatim ga Bogorodica poziva da pije iz njenih grudi. Nakon toga citira i hrvatsku pjesmaricu *Cithara octochara* (Zagreb 1757), u kojoj je također zastupljeni motiv Marijina dojenja, a najrječitiji su stihovi:

»O! dabimi, od dabi! neg kapliczu vzeti
od mlekeka, Maria tvojeja
imeti...«

Na kraju se nalazi registar imena i stvari te 13 umjetničkih reprodukcija, dok je u tekstu 7 grafičkih ilustracija i velika prelomljena karta freske u Gracu prikazana crtežom.

Anđelko Badurina